

Research Paper

The social and cultural consequences of land reform in Iran (Case study: eastern areas of Gilan)

Iraj Rastgoo¹, Talia Khademian^{2*}, Abdolreza Adhami³

1. Ph.D. student in sociology, North Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran

2. Assistant professor, Department of sociology, North Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran (Corresponding Author)

3. Associate professor, Department of sociology, North Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran

<https://doi.org/10.22034/scart.2023.62887>

Received: August 15, 2023

Accepted: September 10, 2023

Available Online: June 21, 2024

Keywords: peripherization, stratification, immigration, land reform.

Abstract

Land reform is the most important event in the land ownership system in the contemporary history of Iran. Also, agrarian reforms can be considered as one of the most important social and economic reform programs in Iran in the contemporary period. This research was conducted with the aim of investigating the process and consequences of land reforms in the eastern areas of Gilan province. The method of conducting this research was library and documents. The results of the research showed that the evolution of land reforms led to the formation of marginalization around Tehran and other big cities of Iran and changed the demographic composition of Iranian cities. And this migration of agricultural workers and well-to-do people has caused the fall of agriculture and animal husbandry, and in the process of this migration, at the same time, the formation of a new stratification, which has become the working-rural society of Iran, and the process of formation of this stratum with a new social aspiration in the decade post-20 years, after adjusting the political blockade and creating a democratic environment, it should be seen from this angle. The land reform allowed peasants and small farmers to have greater control over their own land and resources. It empowered them to make decisions regarding agricultural practices, crop choices, and investment in their farms. This newfound autonomy led to the emergence of vibrant rural communities with a stronger sense of self-reliance and collective identity.

Rastgoo, I., Khademian, T. & Adhami, A. (2024). The cultural and social consequences of land reform in Iran (Case study: eastern areas of Gilan), *Sociology of Culture and Art*, 6 (2): 152-160.

Corresponding author: Talia Khademian

Address: Islamic Azad University, North Tehran Branch, Tehran, Iran

Tell:

Email: khademian@iau-tnb.ac.ir

Extended Abstract

1- Introduction:

The land reform in Iran was part of a broader modernization program initiated by the Shah, Mohammad Reza Pahlavi, known as the White Revolution. The reform aimed to address the issue of land inequality and poverty in rural areas, which were seen as potential sources of social unrest. Under the land reform, large estates were confiscated from wealthy landlords and redistributed to peasants and small farmers. This process was accompanied by a system of compensation for the previous owners, which was funded through government bonds. The land was distributed based on criteria such as family size and need, with a focus on providing land to landless peasants and those with small holdings. One of the key objectives of the land reform was to increase agricultural productivity and reduce rural poverty. By empowering peasants and small farmers with land ownership, it was believed that they would have greater incentives to invest in their farms and improve agricultural practices. The government also provided support in the form of credit, technical assistance, and infrastructure development to facilitate the transition to modern farming methods. The land reform had a significant impact on the social structure of rural communities. Peasants and small farmers, who were previously marginalized and dependent on the whims of landlords, gained a sense of ownership and control over their own land. This led to the emergence of stronger community ties and collective decision-making processes within villages.

2- Methods:

Furthermore, the land reform contributed to a shift in gender roles within rural communities. With increased access to land, women became more involved in agricultural activities and gained economic independence. This challenged traditional gender norms and led to greater empowerment of women within their families and communities. However, the land reform also had unintended consequences. The rapid redistribution of land and the subsequent migration of rural populations to urban areas led to challenges in terms of infrastructure, housing, and employment opportunities in cities. The growth of informal settlements around major cities created social and economic disparities, contributing to urban poverty and social unrest. Additionally, while the land reform aimed to address income inequality, it did not fully address the issue of land concentration in the hands of the state and influential elites. Some critics argue that the reform primarily benefited a new class of rural elites who emerged as a result of their connections to the government.

3- Findings:

Ultimately, the land reform played a significant role in shaping the political dynamics in Iran. The formation of rural cooperatives and unions, which advocated for the rights of peasants and small farmers, became important social and political actors. These organizations played a crucial role in mobilizing rural communities and fostering a sense of collective identity, which later contributed to the rise of grassroots movements that played a key role in the Iranian Revolution of 1979. The land reform in Iran, implemented in the 1960s and 1970s, had significant cultural and social consequences for the country. Here are some of the key impacts: **Redistribution of wealth:** The land reform aimed to address the extreme concentration of land ownership in the hands of a few wealthy landlords. By redistributing land to peasants and small farmers, it sought to reduce income inequality and alleviate rural poverty. This redistribution of wealth had a profound impact on the social fabric of Iranian society, empowering previously marginalized groups and increasing their socio-economic status. **Empowerment of rural communities:** The land reform allowed peasants and small farmers to have greater control over their own land and resources. It empowered them to make decisions regarding agricultural practices, crop choices, and investment in their farms. This newfound autonomy led to the emergence of vibrant rural communities with a stronger sense of self-reliance and collective identity.

4- Discussion & Conclusion:

Agricultural modernization: The land reform also aimed to modernize Iran's agricultural sector by encouraging mechanization, introducing new farming techniques, and improving irrigation systems. This led to increased productivity and efficiency in agriculture, boosting food production and reducing reliance on imports. As a result, Iran witnessed significant advancements in agricultural technology and practices, transforming the country's farming landscape. **Urbanization and migration:** The land reform triggered a wave of rural-to-urban migration as many peasants and small farmers sold their newly acquired land and moved to cities in search of better economic opportunities. This influx of people into urban areas led to rapid urbanization and the growth of informal settlements around major cities. The cultural dynamics of cities changed as rural migrants brought their traditions, customs, and dialects, contributing to the diversification of urban culture. **Changes in gender roles:** The land reform had an impact on gender roles within rural communities. With increased access to land, women gained more economic independence and became active participants in agricultural activities. This

shift challenged traditional gender norms and empowered women to have a greater say in decision-making processes within their families and communities. Political consequences: The land reform was implemented during the reign of the Shah, who sought to consolidate his power and gain support from the rural population. However, the reform also led to the formation of rural cooperatives and unions, which became important social and political actors. These organizations played a crucial role in mobilizing rural communities and advocating for their rights, contributing to the rise of grassroots movements that later played a significant role in the Iranian Revolution of 1979. Overall, the land reform in Iran had far-reaching cultural and social consequences,

transforming the socio-economic landscape of the country, empowering marginalized groups, and shaping political dynamics.

5- Funding:

No funding has been received for conducting this research.

6- Authors' Contributions:

This article was written in collaboration with each author.

7- Conflict of Interests:

The authors declare no conflict of interest.

پیامدهای اجتماعی - فرهنگی اصلاحات ارضی در ایران (مطالعه موردی: نواحی شرق استان گیلان)

ایرج راستگو^۱، طلیمه خادمیان^{۲*}، عبدالرضا ادهمی^۳

۱. دانشجوی دکتری، گروه جامعه‌شناسی، واحد تهران شمال، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران
۲. استادیار، گروه جامعه‌شناسی، واحد تهران شمال، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران (نویسنده مسئول)
۳. دانشیار، گروه جامعه‌شناسی، واحد تهران شمال، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

<https://doi.org/10.22034/scart.2023.62887>

چکیده

اصلاحات ارضی، در مقام مهم‌ترین رخداد در نظام مالکیت زمین در تاریخ معاصر ایران، واجد پیامدهای فرهنگی - اجتماعی مهمی در زندگی روستاییان و شهرنشینان بود. این رخداد که در پی انعطاف‌پذیری نسبی مدرنیزاسیون آمرانه پهلوی در دههٔ چهل به وقوع پیوست سبب تغییرات عمده‌ای در بافت جمعیتی، سبک زندگی، باورهای فرهنگی و مناسبات اجتماعی مردم ایران شد. پژوهش حاضر با هدف بررسی فرایند و پیامدهای فرهنگی - اجتماعی اصلاحات ارضی در نواحی شرق استان گیلان انجام شده است. روش انجام پژوهش، روش تاریخی - اسنادی بوده است. نتایج به‌دست‌آمده نشان می‌دهد که سیر تکاملی اصلاحات ارضی به پیدایش قشر خوش‌نشین در روستاها و مهاجرت آن‌ها به شهرها، شکل‌گیری حاشیه‌نشینی در اطراف کلان‌شهرها، افول انسجام فرهنگ سنتی و دگردیسی سبک زندگی مردم انجامید و ترکیب جمعیتی شهرهای ایران را زیر و رو کرد. حاصل مهاجرت کشاورزان خرده‌پا و خوش‌نشینان به شهرها تضعیف تدریجی کشاورزی و دامداری و پرشدن شهرها از جمعیت غیرمتخصص و بیکار بود. بدین ترتیب، قشر اجتماعی جدیدی در شهرها شکل گرفت که توان و موقعیت جذب کامل فرهنگ شهری را نداشت، اما تا حدود بسیاری نیز از فرهنگ روستایی بریده بود. مدرنیزاسیون آمرانه پهلوی که مرزبندی شمال‌شهری (اقشار مرفه و متجدد) و جنوب‌شهری (اقشار حاشیه‌نشین و فرودست) را روزبه‌روز تشدید می‌کرد ناخواسته به رشد اقشار فرودستی که توان پذیرش فرهنگ مدرن شهری را نداشتند کمک کرد. با گشایش نسبی فضای سیاسی در سال‌های آخر حیات نظام پهلوی، این اقشار در شکل‌دهی و تقویت شورش انقلابی علیه تجدد آمرانه نقش اصلی را ایفا کردند.

تاریخ دریافت: ۲۴ مرداد ۱۴۰۲

تاریخ پذیرش: ۱۹ شهریور ۱۴۰۲

انتشار آنلاین: ۱ تیر ۱۴۰۳

واژه‌های کلیدی: حاشیه‌نشینی، مهاجرت، قشربندی، خوش‌نشینی، تحول فرهنگی

استناد: راستگو، ایرج؛ خادمیان، طلیمه و ادهمی، عبدالرضا. (۱۴۰۳). پیامدهای اجتماعی - فرهنگی اصلاحات ارضی در ایران (مطالعه موردی: نواحی شرق استان گیلان)، *جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر*، ۶ (۲)، ۱۵۲-۱۶۰.

* نویسنده مسئول: طلیمه خادمیان

نشانی: تهران، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران شمال.

تلفن:

پست الکترونیکی: khademian@iau-tnb.ac.ir

۱- مقدمه و بیان مسئله

اکثر مالکان در مناطق مختلف ایران و از جمله در گیلان به جهت اجرایی شدن قانون اصلاحات ارضی و از دست دادن بخشی از املاک خود به دشمنان حکومت پهلوی تبدیل شدند. اصلاحات ارضی مهمترین رخداد در نظام مالکیت زمین در تاریخ معاصر ایران است و برنامه اقتصادی کلانی بوده که آثار و نتایج متعددی در بر داشته است. این موضوع از این جهت حائز اهمیت است که بنا به مطالعه اسنادی و حافظه تاریخی، بعد از اصلاحات ارضی نسبت به قبل از آن مهاجرت دوبرابر شد و حتی دهقانان کم‌زمین که از نظر بافت اجتماعی بیشترین تعداد در مناطق روستایی شرق گیلان را تشکیل می‌دادند به فلاکت و فقر کشانده شدند. همچنین این رفرم باعث مهاجرت گسترده روستاییان به کلان‌شهرها شد و پدیده حاشیه‌نشینی را شکل و گسترش داد. لذا در این پژوهش قصد اصلی مطالعه پیامدهای فرهنگی - اجتماعی این برنامه در مناطقی از شمال ایران بخصوص نواحی شرق استان گیلان است تا اثرگذاری تاریخی این رخداد در تاریخ ایران معاصر بیش از پیش روشن شود.

پروژه اصلاحات ارضی یکی از مهمترین برنامه‌های اصلاحات اجتماعی و اقتصادی ایران در دوره معاصر بوده که چند و چون آن در مطالعات مختلف مورد بررسی قرار گرفته است. اما آنچه که مورد غفلت واقع شده این است که اکثر پژوهشگران با تکیه بر آمار و ارقام رسمی پیامدهای اصلاحات ارضی را به طور کلی ارزیابی کرده و آن را به تمامی نواحی کشور تعمیم داده‌اند و ویژگی‌های متفاوت اقلیمی و جغرافیایی و خصوصیات اجتماعی و اقتصادی مناطق مختلف کشور را در نظر نگرفته‌اند. در تحقیق حاضر چگونگی اجرا، عملکرد و پیامدهای برنامه اصلاحات ارضی در محدوده جغرافیایی شهر لاهیجان به دلیل مشخصات خاص زمین‌داری در این ناحیه مورد پژوهش قرار می‌گیرد. به بیان دیگر، این پژوهش نه در پی صدور گزاره‌های کلی و تعمیم‌دهی این گزاره‌ها به تاریخ کل کشور بلکه درصدد مطالعه موردی و عمقی و کیفی پیامدهای اصلاحات ارضی در فرهنگ و مناسبات اجتماعی یک منطقه خاص است. از آن‌جا که ایران کشوری با تنوع فرهنگی و زبانی و قومی بسیار زیاد است، لذا نحوه اثرگذاری یک برنامه فراگیر واحد بر بخش‌های متفاوت آن متفاوت است. منطقه مورد بررسی این پژوهش، یعنی برخی از نواحی شرقی گیلان، واجد مشخصه‌های فرهنگی و جغرافیایی خاص خود است و فهم پیامدهای اصلاحات ارضی در این‌جا جز با مطالعه ژرف و جزئی‌نگرانه تحولات فرهنگی آن در طی تاریخ میسر نیست. از این حیث، اهمیت این پژوهش عمدتاً در نگاه انتقادی - کیفی آن به روند تکوین تاریخی تغییرات فرهنگی - اجتماعی ناشی از اصلاحات ارضی در یک منطقه خاص از ایران نهفته است. این منطقه دارای شاخصه‌های ویژه‌ای در بخش کشاورزی بوده است. به این صورت که مقدار و وسعت اراضی زراعی و تمرکز جمعیت در روستاها این منطقه را از این نظر در جایگاه بالایی در کشور قرار داده است. در آن زمان بیش از چهارپنجم جمعیت منطقه در نواحی روستایی سکونت داشتند و تعداد زیادی از آنها را کشاورزان و باغداران تشکیل می‌دادند. بخش عمده اراضی در تصرف بزرگ‌مالکان بود و اکثریت زارعان به شیوه ارباب-رعیتی بر روی آنها مشغول به فعالیت بودند. کشاورزی نقش تعیین‌کننده‌ای در اوضاع اقتصادی و اجتماعی منطقه داشت که با اجرای برنامه به شدت تحت‌تأثیر قرار می‌گرفت و بخش عمده روستاییان از آن تأثیر می‌پذیرفتند. لذا این خصوصیات بر اهمیت بررسی اجرای اصلاحات ارضی و پیامدهای آن در منطقه لاهیجان می‌افزاید. هدف پژوهش حاضر ارائه پاسخی به این پرسش است که برنامه اصلاحات ارضی در مقیاس کلان به دنبال ایجاد چه تحولاتی در حوزه اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی بود و اینکه پیامدها و عملکرد آن در مقیاس خرد، در شرق استان گیلان، چقدر با برآوردهای طرح سازگاری فاصله داشت.

۲- پیشینه پژوهش و ملاحظات نظری

۱-۲: زمینه‌های وقوع اصلاحات ارضی در ایران

بین سال‌های ۱۳۳۴ - ۱۳۳۹ اقتصاد کشور از نرخ رشدی حدود ۷ تا ۸ درصد برخوردار بود (باریر، ۱۹۷۱: ۴۵). این رشد که ناشی از افزایش درآمدهای نفتی و کمک بلاعوض و وام‌های خارجی بود، مخارج بسیار سنگین بخش دولتی و خصوصی را به همراه آورد؛ واردات به شدت افزایش یافت و قسمت اعظم این واردات را کالاهای مصرفی تشکیل می‌داد که در آن زمان کالاهای تجملی غیر ضروری محسوب می‌شدند و گاهی اوقات نیز بیشتر از نیاز مصرفی وارد می‌شد. سرمایه‌گذاری در امور

راستگو، ایرج؛ ادیمی، عبدالرضا و خادمیان، طلیعه. (۱۴۰۳). پیامدهای اجتماعی - فرهنگی اصلاحات ارضی در ایران (مطالعه موردی: نواحی شرق استان گیلان)، *جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر*، ۶(۲)، ۱۵۲-۱۶۰.

تجاری ساختمان و صنعت افزایش یافت (مومنی ۱۹۸۰: ۱۶۳). در حقیقت مسائل اقتصادی شهرها با بحران اجتماعی و سیاسی اوایل دهه ۱۳۴۰ همراه بود. افزایش بیکاری، وخامت شرایط زندگی فقرای شهری، تشدید شکاف میان فقیر و غنی، رشد فساد و رشوه‌خواری، نارضایتی‌هایی را در شهر بوجود آورد. ثبات اقتدار سیاسی کشور به‌واسطه نخبگان شهری که در سال‌های رونق اقتصادی توانمند شده بودند و همچنین به‌وسیله مخالفان سرکوب شده‌ای که دوباره امکان فعالیت یافته بودند به پرسش کشیده شد. به‌رغم سرکوب شدید نیروهای دولتی، تظاهرات و گردهمایی‌های بسیاری در شهرها و به ویژه در پایتخت برگزار شد (مهدوی، ۱۹۶۵: ۱۳۴). در کل، فشارهایی برای انجام تغییراتی در کل جامعه و نه فقط در نظام مالکیت ارضی در حال اوج گرفتن بود. نظام سنتی ارباب - رعیتی در واقع از جهات مختلف برای مدت‌های طولانی تحت انتقادات شدید بود. این باور عمومی وجود داشت که نظام حاکم یک نظام فئودالی است که جلو توسعه روستایی را می‌گیرد و فقر روستاییان را دامن می‌زند. گرچه گروه‌ها و احزاب مختلف خواستار اصلاح نظام مالکیت ارضی بودند اغلب راه‌حلهای متفاوتی را برای آن ارائه می‌کردند. در دهه ۱۳۳۰ مالکان کلاً از سرمایه‌گذاری خود در نظام‌های آبیاری کاستند زیرا سرمایه‌گذاری در یگر بخش‌ها جذابیت بیشتری داشت. به‌همین دلیل صرافان سنتی نیز میزان وام‌دهی خود به کشاورزان را محدود کردند. لذا در این دوره هم میزان سطح زیرکشت و هم میزان تولید به‌ویژه در مورد محصولات اصلی خوراکی کاهش یافت (مومنی، ۱۹۸۰: ۱۸۱). استانداردهای زندگی در نواحی روستایی پایین آمد، زیرا تولید کشاورزی نمی‌توانست موازنه خود با جمعیت فزاینده روستایی را حفظ کند. گرچه وضع اقتصادی روستاهایی که نزدیک شهرهای بزرگ و جاده‌های اصلی بودند بهبود یافت، در اکثر نواحی روستایی فقر بیداد می‌کرد (لمبتون، ۱۹۷۱: ۱۵). گرایش به نقد مالکان به‌خاطر بسیاری از مفاسد و مشکلات اجتماعی در سال‌های نخست جای خود را به ناسزاگویی در سال‌های ۱۳۳۸ و ۱۳۳۹ داد (لمبتون، ۱۹۶۹: ۵۵). در همان زمان، ایران در معرض فشارهای خارجی برای انجام اصلاحات ارضی قرار گرفت. اولاً، وقوع انقلاب عراق در جولای ۱۹۵۸ بر حیات سیاسی کشور بازتاب چشمگیری داشت. از یک سو در عراق برنامه اصلاحات ارضی آغاز شد و از سوی دیگر دولت انقلابی عراق تبلیغات منفی شدیدی را علیه ایران به‌راه انداخت (مومنی، ۱۹۸۰: ۱۴۳). ثانیاً وضعیت کشور به‌خاطر حملات که از طریق برنامه‌های مختلف رادیویی علیه رژیم انجام می‌گرفت وخیم‌تر شد. این برنامه‌ها به‌ویژه از آن رو اهمیت داشت که در سال ۱۳۳۸ استفاده از رادیو در اقصی نقاط کشور و در روستاهای دور دست عمومیت یافته بود (لمبتون، ۱۹۷۱: ۱۵)؛ ثانیاً، ایالات متحده که حامی اصلی رژیم ایران بود، برای انجام برنامه اصلاحات ارضی به ایران فشار می‌آورد و سرانجام وقتی اغلب کشورهای منطقه برنامه اصلاحات ارضی را به اجرا در آورده بودند، نبود برنامه نوعی آبروریزی به‌شمار می‌آمد (مهدوی، ۱۹۶۵: ۱۳۷). چنین بود که در آذر ۱۳۳۸ دولت پیش‌نویس لایحه اصلاحات ارضی را به‌منظور تخفیف بخشی از این فشارها تهیه نمود. در اوایل ۱۳۳۹ نسخه اصلاح شده‌ای از این لایحه از تصویب مجلس که اکثریت آنها را مالکان تشکیل می‌دادند گذشت.

۲-۲: تأملاتی در شیوه اجرای اصلاحات ارضی

در پژوهش حاضر با اتکا به برخی مضامین محوری که در ادبیات راجع به وقوع اصلاحات ارضی در ایران رواج دارند بنیان‌هایی نظری - تاریخی برای این کار تشریح خواهد شد. به‌بیان‌دیگر، به‌جای ورود به حوزه مباحث انتزاعی و مفاهیم تجربیدی بر مضامینی تکیه خواهد شد که از دل مطالعات تجربی راجع به این پدیده در ایران استخراج شده‌اند و پیوندی دیالکتیکی با تاریخ و جامعه ایرانی دارند. در میان این مضامین راهگشا نخست باید با تشریح الگوی مالکیت قبل از اجرای اصلاحات ارضی پرداخت. شکل مسلط مالکیت بر زمین قبل از اجرای اصلاحات ارضی شیوه بزرگ‌مالکی براساس تملک روستاها بود. الگوی مالکیت در این دوران مخلوطی از بزرگ‌مالکی فئودالی، خرده‌مالکی غایب و مالکیت دهقانی بود که در چهار شکل نمود می‌یافت: خالصه؛ سلطنتی؛ وقف و اربابی. در کنار این اشکال، شیوه خرده‌مالکی هم جود داشت که شامل خرده‌مالکی غایب و مالکیت دهقانی بود. وضعیت زمین‌های خرده‌مالکی و اربابی به شرح زیر بوده است. زمین‌های اربابی در واقع مالکیت خصوصی بر زمین بوده است. در این شکل مالکیت مالک روستا را بعنوان واحد مالکیت در نظر می‌گرفته است. بنابراین روستا یا ده صرفاً مجموعه قطعات زمین نبوده بلکه واحدی بوده که بصورت کل خرید و فروش می‌شده است و عایداتی از کل روستا به مالک می‌رسیده است. در این نوع مالکیت، مالکیت آب توأم با مالکیت زمین بوده است. اگر منبع آب قنات بود، ارباب مالک قنات بود اگر راستگو، ایرج؛ ادیمی، عبدالرضا و خادمیان، طلیمه. (۱۴۰۳). پیامدهای اجتماعی - فرهنگی اصلاحات ارضی در ایران (مطالعه موردی: نواحی شرق استان گیلان)، جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر، ۶(۲)، ۱۵۲-۱۶۰.

روستا توسط چشمه آبیاری میشد، ارباب حقاب را در اختیار خود داشت. اضافه بر آب و زمین، ارباب صاحب جنگلهای اطراف ده، مرغزارها و امثالهم بود. خلاصه اینکه ارباب مالک کل روستا بود و او کنترل قانونی و مالی بر روستائیان داشت. همانطور که اونو بیان داشته وقتی انتقالی در مالکیت رخ می داد نه تنها کل زمین های روستا از دست کسی به دست دیگری منتقل میشد بلکه روستائینی که بر روی زمین ها کار می کردند در اختیار شخص خریدار قرار میگرفتند. در این حالت ارباب مالک زارعان نبود آنچهانی که در اروپا بود اما رعایا از طریق آداب و سنن آنچهان متصل به ده بودند که بنظر می آمد ارباب مالک آن هاست. مالکیت اربابی خود به دو طبقه تقسیم میشد شش دانگی و مالکیت دانگی مالکیت شش دانگی یعنی کل روستا در تملک شخص بود روستا و خانه های آن به ارباب تعلق داشت اما عملاً برای رعایا امکان داشت که منازل را خرید و فروش نمایند. مالکیت دانگی یعنی تملک روستا در دست ۲ تا ۶ نفر که هر کدام می توانستند از یک ششم تا پنج ششم یک روستا را در تملک داشته باشند.

خرده مالکی عبارتست از مالکیت کمتر از یک دانگ در روستاها. این نوع مالکیت مشتمل مالکیت دهقانی و خرده مالکیت غائب است. خرده مالکی غائب از مالکیت دهقانی بزرگتر و رایج تر بوده است. در حقیقت خرده مالکی غائب بین مالکیت دهقانی و بزرگ مالکی بود. وجوه خرده مالکی در ایران نشانه ضعف بزرگ مالکی بوده است خرده مالکان غائب معمولاً در شهرهای اطراف می زیسته اند. این نوع مالکیت دائماً در حال افزایش بود زیرا تجار شهر تمایل به سرمایه گذاری در مالکیت زراعی را داشتند. این نوع مالکیت هیچگاه تنها شکل مالکیت بر زمین های یک روستا نبوده است بلکه همیشه تمایل به همنشینی با سایر اشکال مالکیت داشته است. در مقام مقایسه با خرده مالکی، غالب مالکیت دهقانی شکل مهمی از مالکیت بر زمین در ایران نبود. زمین های دهقانی در همه جای مملکت وجود داشته ولی زمین داری شایع نبوده است. این نوع مالکیت همیشه توأم با خرده مالکی غائب بوده است. زمین داران خود کسانی بودند که روستای کوچکی داشتند یا در اراضی چند روستا شریک بودند. قشر دیگری نیز که وجود داشت و بسیار هم پرجمعیت بود رعایا بودند که دهقانان، مردمان ایلات و کارگران فرو رتبه را در برمی گرفت.

۳- روش پژوهش

تحقیق حاضر به لحاظ رویکرد مطالعاتی از نوع کیفی است و از روش تاریخی - تطبیقی و همین طور بررسی اسناد و مدارک بهره گرفته است. پژوهش اسنادی^۱ استفاده از منابع و اسناد بیرونی برای پشتیبانی از نظریه یا دیدگاهی در مطالعات دانشگاهی است. روش پژوهش اسنادی هم به منزله روشی تام و هم تکنیکی برای تقویت سایر روش های کیفی در پژوهش های علوم اجتماعی مورد توجه بوده است. در این روش، پژوهشگر داده های پژوهشی خود را درباره کنشگران، واقع و پدیده های اجتماعی، از بین منابع و اسناد گردآوری می کند. بخش قابل توجهی از پژوهش های نظری در جامعه شناسی، خواسته یا ناخواسته از روش اسنادی بهره می برند. پژوهش اسنادی همان طور که ذکر شد بر مبنای استفاده از اسناد و مدارک است. این روش بویژه زمانی مورد کاربرد است؛ که یا تحقیقی تاریخی در دست انجام باشد. کاربرد دیگر آن مرتبط با پدیده های موجود بوده و محقق درصدد شناسایی تحقیقات قبلی در مورد آن موضوع برآمده باشد. همچنین ممکن است پژوهش نیاز به استفاده از اسناد و مدارک را ایجاب نماید. به عبارت دیگر لازم باشد در یک زمینه خاص، مأخذیابی شود. این تحقیق در مورد نواحی شرقی استان گیلان انجام شده است. لاهیجان از نظر موقعیت جغرافیایی و ویژگی های تاریخی یکی از شهرهای تاریخی گیلان به شمار می رود و مدت ها بخشی از منطقه «بیه پیش» گیلان بوده است. آب و هوای آن در بخش جلگه ای، معتدل و مرطوب و در کوهستانی سردسیر و خوش آب و هوا است. در حال حاضر لاهیجان یکی از شهرهای جانب شرقی گیلان است که از طرف شمال به آبهای دریای خزر از جنوب به عمارلو، از غرب به شهرستان رشت، و از شرق به شهرستان لنگرود محدود می شود. یعنی در دوازده کیلومتری شهر لنگرود و چهل و پنج کیلومتری رشت می باشد.

^۱ - Documentary research

راستگو، ایرج؛ ادهمی، عبدالرضا و خادمیان، طلیعه. (۱۴۰۳). پیامدهای اجتماعی - فرهنگی اصلاحات ارضی در ایران (مطالعه موردی: نواحی شرق استان گیلان)، جامعه شناسی فرهنگ و هنر، ۶ (۲)، ۱۵۲-۱۶۰.

۴- تحلیل یافته‌ها

در آخرین سال‌های سده هجدهم میلادی، اگر چه به دوران پر هرج و مرج دیگری پایان داده شد، اما ایران به طور جدی صحنه رقابت‌های سیاسی کشورهای قدرتمند جهان گردید. در دوره قاجاریه گیلان از پنج ولایت رشت، فومن، گسکرات، لاهیجان و رانکوه تشکیل شده بود و ولایات کوچک دیلمان، اشکور، کهدم، شفت و تولم جزء این ایالت بزرگ بود. لاهیجان از لحاظ تقسیمات کشوری تغییرات زیادی پیدا کرد؛ زیرا جزء شهرستان‌های استان گیلان قرار گرفت که از شمال به دریای خزر و شهرستان آستانه از شرق به شهرستان‌های لنگرود و رودسر، از جنوب و جنوب غربی به شهرستان رودبار و از غرب به شهرستان رشت محدود است. مرکز این شهرستان شهر لاهیجان قرار گرفت و دارای بخش با پنج دهستان (آهندان، بازکیاگوراب، لقمجان، لیالستان، لیل) است.

طبق اسناد، دوازده محله در لاهیجان است که عبارتند از: «خرمایه کلابه، اردوباز، میدان، شعراب محله، پرده سر، تکبهر، جور پشته، امیرشهید، گابنه، غریب‌آباد، پیرعلی، گیرمحله. و دارای مدارس چهارگانه و کاروانسرای شش گانه و بازارهای متعدد و خیابان‌های متعدد میباشد. لاهیجان به واسطه تجارت ابریشم و چای و بادام زمینی و غیره اهمیت پیدا کرده و با اندک توجهی زراعت آن ترقیات بیشتر خواهد کرده. اغلب کوچه‌های آن شهر سنگ فرش و خانه‌های اعیان با آجر و سیمان ساخته شده و در اطراف خانه نوعاً فضایی است که غالباً مشجر می‌باشد. بازارها و خیابان‌های زیبا دارد، دو طرف خیابان اشجار و گل کاشته شده است. تجارت آن عمده می‌باشد. و راه رشت به رودسر و تنکابن و مازندران از آن می‌گذرد. محمدحسن خان قاجار پس از غلبه بر سردار آزادخان افغان در رودسر با شتاب خود را به لاهیجان رساند و در آنجا نیز توانست شهبازخان دنبلی سردار آزادخان را که با هشت هزار نفر مراقب لاهیجان بود، شکست داده و متواری کند. شهبازخان پس از فرار به کنار سفیدرود که اردوی آزادخان در آنجا استقرار داشت گریخت (۶ دی ۱۱۳۵). تاریخ معاصر لاهیجان را باید در ذیل تاریخ گیلان و مازندران قرار داد. روسها در سال ۱۱۳۸ ه.ق و سپس در سال ۱۱۳۹ ه.ق. وارد منطقه گیلان شدند. جنرال شفت روسی در سال ۱۲۱۹ ه.ق. از ساحل دریای خزر وارد خاک گیلان شد و میرزا یوسف مستوفی گرجی اشرافی از طرف حکومت وقت مأمور دفع او گردید. جنرال شفت روسی پس از شکست از میرزا یوسف از راهی که آمده بود بازگشت، اما نیروهای روسی در زمانی که گیلان را در تسخیر خود داشتند در شهر لاهیجان دو قلعه مستحکم بنا کرده بودند و اطراف شهر لاهیجان، خندقی بزرگ حفر کرده بودند. همین امر باعث شد بعدها لاهیجان موقعیت خود را از نظر اینکه، مرکز بیه پیش بود از دست داد. به همین علت دهکده‌های بیه پیش و بیه پس رو به خرابی نهادند، زیرا برای این دو ناحیه یک حاکم تعیین شده بود که مرکز حکومتش شهر رشت بود. در سال ۱۲۴۷ ه.ق. طاعون در لاهیجان شیوع پیدا کرد و اکثر مردم این شهر را از بین برد و باعث کم شدن جمعیت این ناحیه شد، به نحوی که مشهور است فقط سیزده نفر در این شهر زنده ماندند. در سال ۱۲۴۹ ه.ق. پس از مرگ ابراهیم میرزا، شهر لاهیجان توسط اهالی آمارلو غارت شد. دوباره در این شهر در سال ۱۲۶۱ ه.ق. بیماری وبا اتفاق افتاد و باعث مرگ و میر زیادی در این شهر شد اما چیزی که بیشتر باعث خرابی این شهر شد آتش‌سوزی بیست و یکم صفر سال ۱۲۹۷ ه.ق. بود.

طراحان و مجریان اصلاحات ارضی بخوبی می‌دانستند چه میکنند و از نتایج اقتصادی اصلاحات ارضی آگاه بودند ارسنجانی مرتباً به این نکته تاکید داشت که رشد سرمایه داری در ایران بعد از جنگ دوم جهانی بایستی جامه عمل به خود بگیرد و می‌گفت: «سرمایه داران در ایران سرمایه‌های زیادی دارند و از طریق کارخانه توانسته‌اند قدرت و نفوذ زیادی در دستگاه اقتصادی ایران بدست بیاورند باید دوره فئودالی در ایران را به هر قیمتی در هم شکنیم و این کار با قانون اصلاحات ارضی امکان پذیر می‌باشد لذا اصلاحات ارضی از نظر اقتصادی در اصل یک هدف کلی را تعقیب مینمود و آن رشد اقتصادی کشور بویژه بهره برداری بیشتر از زمین بود تا بدین ترتیب راه رشد سریع سرمایه داری با در هم شکستن مناسبات کهنه ارضی، بهتر حاصل گردد. پس از اصلاحات ارضی مالکیت زمین به صورت متمرکز همچنان در دست عده معدودی از مالکان باقی ماند. اما بر خلاف وضعیت پیش از اصلاحات اکثر مالکان بزرگ به مزرعه داران بزرگ تبدیل شدند. در واقع آنها به طرز فزاینده مزارعی بزرگ و متوسط را تحت مدیریت خویش تشکیل دادند تعداد زیادی از اجاره داران سابق با دریافت مقدار کمی زمین در مراحل مختلف اصلاحات ارضی گروه پر شماری از مزرعه داران را بوجود آوردند. سرانجام، عمده مالکان به طور فزاینده ای به سمت کشت محصولات نقدی سودآورتر به جای محصولات غذایی اصلی روی آوردند. در واقع افزایش تولید راستگو، ایرج؛ ادیمی، عبدالرضا و خادمیان، طلیمه. (۱۴۰۳). پیامدهای اجتماعی - فرهنگی اصلاحات ارضی در ایران (مطالعه موردی: نواحی شرق استان گیلان)، جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر، ۶(۲)، ۱۵۲-۱۶۰.

محصولات نقدی در صد بالایی از رشد کشاورزی را باعث گردید که در اغلب موارد به نظر می رسد با میزان رشد جمعیتی پس از اصلاحات ارضی همخوانی داشت.

با اجرای اصلاحات ارضی، وضعیت جامعه‌ی ایران به گونه‌ی دیگری شد. شهرها گسترش فراوان یافتند، روستاهای زیادی از سکنه‌ی خالی و بسیاری نابود شدند. در این رهگذر فشار زیادی بر جامعه‌ی ایرانی وارد شد، در نتیجه هنوز دو دهه از این اصلاحات نگذشته بود که ما شاهد بحران سیاسی متعددی در کشور بودیم. شهرهایی مانند تهران در سال‌های دهه‌ی پنجاه خورشیدی بیش از سه میلیون جمعیت داشت که امروزه میزان آن به ۱۴ میلیون نفر رسیده است. این جمعیت از شهرها و روستاهای دور و نزدیک به تهران مهاجرت کردند. از سوی دیگر نحوه‌ی زندگی در این شهر را نمی‌دانستند. یعنی در حقیقت شهروند نبودند و فقط ساکن بودند و بر همین اساس هم شاهد ناآرامی‌های اجتماعی ناشی از برخورد خرده‌فرهنگ‌ها بودیم. البته می‌باید گفت که روند مهاجرت در سال‌های اولیه‌ی اصلاحات ارضی دارای سرعت بالایی نبود. به گونه‌ی بی‌گناه که نرخ مهاجرت در دوره‌ی ۱۳۴۲-۱۳۵۴ خورشیدی حدود ۱/۶ درصد بوده است. یعنی سالیانه حدود ۲۷۰۰۰۰ نفر از روستاها به شهرها مهاجرت می‌کردند و در عین حال هر سال ۳۰۰۰۰۰ نفر در اثر زاد و ولد بر جمعیت روستاها افزوده می‌شد. جالب است بدانیم که بیش‌ترین میزان مهاجرت‌ها در کل جابه‌جایی که صورت گرفته است تا سال ۱۳۴۳ حدود ۱/۶ میلیون نفر (۳۸ درصد از کل مهاجرین و تا سال ۱۳۵۶ حدود ۵۰ درصد کل مهاجرین کشور جذب تهران و استان مرکزی شده‌اند).

برنامه‌ی اصلاحات ارضی، کشور را از نظر خدمات اجتماعی و بهداشتی دچار تحول کرد و سبب افزایش جمعیت به طرز چشم‌گیری شد. میزان مرگ و میر کاهش یافت و امید به زندگی که از شاخص‌های میزان سلامتی است افزایش یافت. نرخ زاد و ولد هم که در گذشته در روستاها و شهرها بالا بود. همه‌ی این عوامل سبب افزایش جمعیت گردید. در حالی که میزان زمین کشاورزی محدود بود. از سوی دیگر کشاورزان روز به روز به سوی مکانیزه شدن بیش‌تر پیش می‌رفت و این امر باعث افزایش بیکاری در روستاها و شهرهای کوچک گردید که نتیجه‌ی آن مهاجرت به شهرهای بزرگ بود. مهاجرت‌های بی‌رویه در حالی صورت می‌گرفت که هیچ‌یک از شهرهای ایران دارای زیرساخت‌های مدرن و کارآمد شهری مناسب نبودند و توان پذیرش این حجم از جمعیت را نداشتند و مشکلات و معضلات عدیده‌ی چون ترافیک و آلودگی محیط زیست و ... در شهرها به وجود آمد که هم‌چنان روزافزون است و دولت‌مردان نمی‌توانند برای رفع آن‌ها چاره‌اندیشی کنند. یکی دیگر از دلایل مهاجرت به شهرها اختلاف فاحش سطح زندگی در شهر و روستا یعنی وجود امکانات اولیه‌ی رفاهی، بهداشتی، آموزشی، تفریحی و به طور کلی زرق و برق زندگی می‌باشد. چون با افزایش درآمدهای نفتی کشور بیش‌تر سرمایه‌گذاری‌های دولت در شهرها صورت گرفت و شاید بتوان گفت که این سرمایه‌گذاری‌ها به نوعی صرف ظاهرسازی در شهرها شد تا ایجاد بنیادهای فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی.

شرایط اقتصادی مناطق روستایی کشور پس از اصلاحات ارضی مانع از سرمایه‌گذاری اکثر کشاورزان بر روی زمین و بهبود روش‌های سنتی کشت شد. در نتیجه، بسیاری از کشاورزان پس از اصلاحات به ندرت توانستند تولیدشان را به طور قابل توجهی افزایش دهند. با توجه به این موضوع که کشاورزان غالباً به کشت محصولات غذایی مشغول بودند و معمولاً مازاد بر نیازهای مصرفی خود را به فروش می‌رسانند. این امر به ویژه در مورد کشاورزان خرده با صدق می‌کرد زیرا آن بخش از محصولات که می‌فروختند معمولاً مازاد بر نیاز مصرفی شان نبود بلکه آنرا فقط برای خرید سایر نیازمندیهایشان به فروش می‌رساندند (خسروی، ۱۹۸۱: ۲۷). خود مصرفی کشاورزان هنوز انگیزه اصلی اکثر آنان پس از اصلاحات ارضی محسوب می‌شد ولی این موضوع لزوماً به معنی خودکفایی و خود اتکایی نیست دلیل اصلی عدم بهبود تولید اکثر کشاورزان خرده با و تداوم اقتصاد معیشتی در اغلب روستاهای کشور، باید ناشی از اندازه کرچک زمین‌های کشاورزان بوده باشد (کهو گلاند، ۱۹۸۲، صص ۹۳-۹۴). صرف نظر از اختلافات جزئی فقرای روستایی عمدتاً از دو گروه کارگران فاقد زمین و کشاورزان خرده با تشکیل می‌شدند با توجه به نتیجه‌گیری اخیر مبنی بر اینکه تولید تعداد زیادی از کشاورزان خرده یا حتی کفاف مصرفشان را نمی‌داد می‌توان چنین استدلال کرد که درآمد بسیاری از فقرای روستایی برای یک زندگی معیشتی متعادل هم کافی نبود.

طی دوران پهلوی سطح زندگی همه طبقات بهبود یافت به دلیل رشد اقتصادی، سرمایه‌گذاری بسیار در خدمات عمومی، آموزش و پرورش تأمین اجتماعی و خدمات درمانی و از بین بردن بسیاری از موانع سنتی که مشارکت زنان در حیات اجتماعی، آموزش و اشتغال را محدود می‌کرد مرکز آمار ایران، ۱۳۵۵، صص ۳۵۷۲ مهاجرت توده مردم از روستا به شهر باید تا حدی از راستگو، ایرج؛ ادیمی، عبدالرضا و خادمیان، طلیعه. (۱۴۰۳). پیامدهای اجتماعی - فرهنگی اصلاحات ارضی در ایران (مطالعه موردی: نواحی شرق استان گیلان)، جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر، ۶ (۲)، ۱۵۲-۱۶۰.

فقر روستایی میکاست و وضع شمار زیادی از مهاجران را بهبود میبخشید با این همه این جابجایی نتوانست سبب بهبود شرایط زندگی کارگران فاقد زمین ساکن در روستاها. شود صرف نظر از اختلافات جزئی، فقرای روستایی عمدتاً از دو گروه کارگران فاقد زمین و کشاورزان خرده با تشکیل می شدند. با توجه به نتیجه گیری اخیر مبنی بر اینکه تولید تعداد زیادی از کشاورزان خرده یا حتی کفاف مصرفشان را نمی داد میتوان چنین استدلال کرد که درآمد بسیاری از فقرای روستایی برای یک زندگی معیشتی متعادل هم کافی نبود. آمار نشان میدهد که در آمد نواحی روستایی همواره پایین تر از کل هزینه مصرفی آنها بوده است. اهمیت واقعی برنامه اصلاحات ارضی در تقسیم مجدد املاک کشاورزی نیست بلکه در نقشی است که این برنامه جوانان نماد تصمیم حکومت شاه به مداخله در جامعه روستایی داشته است. از سال ۱۳۴۱ تا انقلاب سال ۱۳۵۷، مداخله حکومت در امور روستاها از طریق انواع سیاست های اقتصادی، سیاسی و اجتماعی مدام افزایش یافت هدف عمده گسترش کنترل شهرها بر روستاها بود. مهمترین پیامد سیاسی برنامه اصلاحات ارضی پایان یافتن قدرت مطلق بود که مالکان و گماشتگان آنها در روستاها اعمال میکردند. تقریباً نیمی از املاک کشاورزی که با الغای عوارض فئودالی و اشکال مختلف خدماتی که روستایان به مالکان ارائه می دادند همراه شد زمین داران غیابی را از کنترل انحصاری هم در کار و هم بر زمین محروم کرده کسانی که مستقیم از این تغییرات سود بردند زارعان سهم بری بودند که مالک زمین شدند و طبقه جدیدی از دهقانان صاحب زمین را تشکیل دادند اما تأثیرات کلی این برنامه بلندمدت برای مالکان غیابی جنبه های منفی (همان، ص ۲۰۱) کمتری داشت و برای زارعان جنبه های مثبت کمتر و دلیل این امر ویژگی متفاوت رابطه هر یک از این دو گروه به نفع برنده نهایی یعنی حکومت مرکزی بود، با گذشت زمان، وابستگی هر دو گروه به حامیان این طبقه مالکان غیابی بود که بهترین موقیت را برای بهره برداری از پیوندهای سیاسی در اختیار داشت. از این رو اگرچه مالکان غیابی دیگر ابزارو امتیازهای ویژه مقامات سیاسی محلی را در اختیار نداشتند، اما نفوذ قابل توجه خود در روستاها را همچنان حفظ کردند سه دلیل وجود داشت که باعث میشد همدستی مالکان غیابی با مقامات حکومت به آنها در حفظ نقشی مهم سیاسی شان در روستا یاری رساند.

به طور کلی، اصلاحات ارضی در ایران باعث تغییرات قابل توجهی در جامعه شد. این تغییرات شامل تغییر در فرهنگ سیاسی، نظام آموزشی، توسعه فرهنگ مدنی، نگرش به زنان، توسعه اقتصادی و اجتماعی، و تغییرات در ساختار اجتماعی بود. با اصلاحات ارضی، افراد بیشتر به مشارکت سیاسی علاقه پیدا کردند. این تغییرات باعث افزایش آگاهی سیاسی و شفافیت در جامعه شد. همچنین، تغییرات عمده ای در نظام آموزشی کشور رخ داد. تمرکز بر توسعه علم و دانش، تغییر در محتوای آموزش، توجه به توسعه فناوری و افزایش دسترسی به آموزش عالی از جمله پیامدهای این اصلاحات بود. فرهنگ مدنی نیز تقویت شد. افزایش آگاهی از حقوق انسانی، توجه به حقوق زنان و کودکان، توسعه سازمان های مدنی و افزایش مشارکت اجتماعی از جمله نتایج این تغییرات بود. با اصلاحات ارضی، نگرش به زنان در جامعه تغییر کرده و حقوق زنان تا حد زیادی بهبود یافته است. زنان بیشتر در فضای عمومی حضور دارند و در عرصه های سیاسی، اجتماعی و فرهنگی فعالیت می کنند. اصلاحات ارضی باعث توسعه اقتصادی و اجتماعی کشور شده است. توجه به توسعه صنعت، کشاورزی، تجارت و سرمایه گذاری، بهبود شرایط زندگی جمعیت و کاهش فقر از جمله نتایج این تغییرات است. ساختار اجتماعی نیز تا حدود بسیاری متحول شد. توجه به حقوق اقلیت ها، تغییر در نگرش به مسائل اجتماعی مثل ازدواج، خانواده و جنسیت، توسعه شهرنشینی و افزایش تعاملات بین فرهنگی از جمله پیامدهای این برنامه بود. برخی از این تغییرات مورد استقبال قرار گرفتند، اما برخی دیگر نیز با مقاومت و مخالفت روبرو شدند.

۵- بحث و نتیجه گیری

اگر بخواهیم از دیدگاه نظری نیز موضوع اصلاحات ارضی را مدنظر قرار دهیم می توان گفت در تاریخ گفتمان توسعه و رشد بورژوازی در دهه ۶۰ و ۷۰ میلادی در جهان سه نظریه و دکترین تئوریک در باب توسعه روستایی از طریق اصلاحات ارضی در دهه بوجود آمد. نظریه اول مکتب وابستگی خالق و بنیان برجسته این جهان بینی، پل باران، سمیرامین و اندره گوندفرانک می باشند. این طیف باهرگونه نظرات نوسازی یعنی توسعه برون زا و مکتب اکلا در مورد رفروم ارضی با بکار بردن جامعه شناسی تلفیقی درانتاگونیسیم می باشند. مکتب وابستگی شالوده و بنیان تئوریک شان دردرماتریالیسم تاریخی مارکس بوجود آمده و معتقدند ساختارهای اجتماعی انعطاف پذیر نیستند و بهبود و اعتلای روستائیان نیازمند دگرگونی در مالکیت و مناسبات راستگو، ایرج؛ ادیمی، عبدالرضا و خادمیان، طلیعه. (۱۴۰۳). پیامدهای اجتماعی - فرهنگی اصلاحات ارضی در ایران (مطالعه موردی: نواحی شرق استان گیلان)، جامعه شناسی فرهنگ و هنر، ۶(۲)، ۱۵۲-۱۶۰.

اجتماعی است و میتواند بستر ساز جامعه سوسیالیستی شود و معتقدند در نظام‌های سوسیالیستی هنگامی که قدرت سرمایه داران و مالکان برافتد و قدرت کارگران و دهقانان استقرار یابد. تحولات بنیادی انقلابی همراه با انقلاب ارضی واقعی و عمیق و بسود دهقانان انجام گیرد و در ادامه منافع خلق‌ها ایجاب می‌کند که بقایای نظام فئودالی و شبه فئودالی از جمله در ایران و مناسبات مبتنی بر استثمار از طریق انقلاب ارضی واقعی برای همیشه ریشه کن شود و پایه‌ها و بقایای بزرگ مالکان با پشتوانه جنبش دهقانی و مردم میتواند منهدم شود و در نتیجه فقط با انقلاب ارضی میتواند سدها را از سر راه ترقی نیروهای مولد در روستا را بردارد این سوسیالیسم است استثمار را از ده بر میدارد و کلیه دهقانان بصورت کلکتیو و مشارکت جمعی را از لحاظ زمین تامین میکند و نیروی کار آنها را بر مبنای داوطلبانه در تعاونی‌های تولید متحد می‌سازد و تکنیک روز را در اختیار آنها می‌گذارد و بهبود و پیشرفت اقتصاد کشاورزی و شرایط زندگی روستائیان را فراهم می‌کند. مثال مشخصی که میشود نام برد انقلاب کبیر روسیه و کوبا و چین و کشورهای سابق اروپای شرقی و اخیرا در ونزوئلا و... را نام برد.

دیدگاه نظری دیگری که میتوان استفاده نمود مکتب اکلا است. بنیان این مکتب تاکید بر تلفیقی از رشد و توسعه برون زا و درون زا می‌کنند. این تجربه و حرکت تاریخی اصلاحات ارضی در آرژانتین و شیلی و در آسیا و در هند زمان قدرت گرفتن کنگره ملی به رهبری نهرو و گاندی صورت گرفت یعنی بنیان و شالوده تئوریک نشات گرفته از عناصر سرمایه داری و سوسیالیستی است. جالب است که این جهان بینی، جوامع بشری را به دو دسته تقسیم میکند. متروپل و اقماری کشورهای پیشرفته صنعتی یعنی دنیای سرمایه داری غربی و کشورهای در حال توسعه زیر سیطره و استعمار کشورهای صنعتی معتقد هستند بازرگانی و هرگونه مبادلات اقتصادی نابرابر و در ضدیت با منافع کشورهای در حال توسعه است و راهکار برون رفت از این وضعیت و با تاکید بر حذف بقایای ما قبل سرمایه داری یعنی خلع ید بزرگ مالکان و سیاست جایگزین برای واردات یعنی نوع محصول وارداتی را خودشان تولید کنند و با تاسیس فروشگاه‌های زنجیره ای و بسط و توزیع کالای ملی در جامعه باعث میشود هم جذب نیروی کار در روستا شود و هم ساختار سنتی جامعه روستایی بخاطر اقتصاد مبادله ای از انزوا خارج شود.

بر اساس مکتب نوسازی که نشات گرفته از مدرنیته و لیبرالیسم اقتصادی در کشورهای پیشرفته سرمایه دار بمثابة الگو برای کشورهای اقماری در نظر گرفته اند همانطور که لیوتاریکی از بنیان گزاران فلسفه پست مدرنیسم جامعه سرمایه داری پیشرفته را گل سرسبد تاریخ نامگذاری نمودند این نظریه بعد از جنگ جهانی دوم بر اساس کنفرانس برتون و تاکید بر اصل چهار ترومن برای مهار آوردگاه مخالف نظام اجتماعی و مکانیزمی برای آوردگاه شرق کمونیستی به سرکردگی اتحاد شوروی تدوین گردیده است و محتوا و مضمون مکتب نوسازی تاکید گذار جامعه در حال رشد از سنت به مدرنیسم یعنی رشد و توسعه برون زا و با تاکید بر اصلاحات ارضی برای درهم شکستن قدرت مالکان و نظام فئودالی و حذف دوگانگی شدید بین شهر و روستا و کم کردن اقتصاد طبیعی در روستا و ایجاد اقتصاد مبادله ای در ده و تغییر نهاد مالکیت که یکی از عمده ترین نهادهای کشورهای در حال توسعه است و تحول در مالکیت موجب دگرگونی در ساختارهای سیاسی و طبقات اجتماعی و شیوه تولید میشود و این تغییر شامل گذار از روستا به شهر و گذر از شیوه سنتی در ده به صنعتی است و عوامل تولید مثل نیروی کار و زمین را مبدل به کالا نماید و این باعث انباشت سرمایه و باعث رشد سرمایه داری در ده خواهد شد بنظر اینجانب هر تئوری و جهان بینی از دوران کلاسیک گرفته تا تاریخ معاصر محصول رویدادها و مناسبات اجتماعی در هر دوره تاریخی است بطور مشخص در دوران کلاسیک لیبرالیسم اقتصادی ادم اسمیت و ریکاردو و از بعد جامعه شناختی پوزیتویسم قرن هیجدهم گرفته تا دهه سی مکتب شیکاگو و نئوپراگماتیسم و از دهه شصت و هفتاد میلادی همه مکاتب اجتماعی از پدیدارشناسی و تبارشناسی و اندیشه‌های اجتماعی از جمله برساختی و تفسیرگرایان و پست و مدرنیسم و علیرغم انتقاد بسیار جزئی حامیان سرسخت نظریه سوم هستند همه این تئوریها در اهداف شیفته وار از پیدایش و تکوین الگوی کشورهای متروپل استقبال می‌کنند و تضاد اصلی را برخلاف مکتب وابستگی تنش نهفته در درون جامعه میدانند در سنت و مدرنیته می‌پندارند و گذار سنت باعث بالا رفتن کیفیت و سطح زندگی و ایجاد محل‌های جدید اشتغال گامکان دسترسی آزاد و گسترده به اطلاعات گسترش تفاهم میان تمدن‌ها و فرهنگ‌های مختلف تعدیل تضادهای اقتصادی و اجتماعی تبدیل جهان به خانه مشترک همه مردم و برقراری مدینه فاضله جهانی بر اساس مناسبات بازار، کالا و پول و تقسیم کار در مقیاس جهانی روز به روز افزایش می‌یابد و این جمع بندی تئوریک چقدر با واقعیت‌ها و رویدادهای جهانی در عرصه پراتیک اقتصادی و سیاسی منطبق است.

راستگو، ایرج؛ ادهمی، عبدالرضا و خادمیان، طلیعه. (۱۴۰۳). پیامدهای اجتماعی - فرهنگی اصلاحات ارضی در ایران (مطالعه موردی: نواحی شرق استان گیلان)، *جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر*، ۶(۲)، ۱۵۲-۱۶۰.

ملاحظات اخلاقی

پیروی از اصول اخلاق پژوهش

در مطالعه حاضر فرم‌های رضایت نامه آگاهانه توسط تمامی آزمودنی‌ها تکمیل شد.

حامی مالی

هزینه‌های مطالعه حاضر توسط نویسندگان مقاله تامین شد.

مشارکت نویسندگان

نویسندگان مقاله هر یک به سهم خود در تدوین بخش‌های مختلف مشارکت داشته‌اند.

تعارض منافع

بنابر اظهار نویسندگان مقاله حاضر فاقد هرگونه تعارض منافع بوده است.

منابع

- آبراهامیان، یراوند (۱۳۸۴). *ایران بین دو انقلاب*. ترجمه احمد گل محمدی و محمد ابراهیم فتاحی، تهران: نشر نی.
- ازکیا، مصطفی (۱۳۷۰). *جامعه‌شناسی توسعه و توسعه‌نیافتگی روستایی ایران*. تهران: انتشارات اطلاعات.
- اشرف، احمد (۱۳۸۷). *طبقات اجتماعی، دولت و انقلاب در ایران*. ترجمه سهیلا ترابی فارسانی، تهران: نیلوفر.
- دورنر، پیتر (۱۳۵۶). *اصلاحات ارضی و توسعه اقتصادی*. ترجمه احمد کریمی، تهران: انتشارات امیر کبیر.
- افراسیابی، بهرام (۱۳۶۴). *ایران و تاریخ: از کودتا تا انقلاب*. تهران: انتشارات زرین.
- سو، آوین (۱۳۹۷). *تغییر اجتماعی و توسعه*. ترجمه محمود حبیبی مظاهری، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- هالیدی، فرد (۱۳۵۸). *دیکتاتوری و توسعه سرمایه‌داری در ایران*. ترجمه فضل‌الله نیک‌آیین، تهران: نشر سپهر.
- مهدی، طالب (۱۳۶۷). عوامل موثر در تقطیع اراضی زراعی و لزوم یکپارچگی زمین‌های واحد بهره‌برداری. *رشد آموزش جغرافیا*، ۱۳: ۷-۱۷.
- طالب، مهدی و میرزایی، حسین (۱۳۹۱). ارزیابی نقش مشارکت در طرح‌های توسعه مناطق روستایی (بررسی موردی: طرح‌های تجمیع مناطق روستایی)، *فصلنامه توسعه محلی*، ۴ (۱): ۱-۱۸.
- عبدالله اف. ز. ز. طبقات بورژوا و کارگر در ایران در اوائل قرن بیستم. پ ترجمه حسین ادیبی، *نامه علوم اجتماعی*، ۲، (۳)، ۴-۱۶.
- عظیمی، حسین (۱۳۶۱). «توزیع زمین و درآمد کشاورزی در آستانه اصلاحات ارضی، مسائل ارضی و دهقانی»، تهران: نشر آگاه.
- علم، اسداله (۱۳۷۷). *یادداشت‌های علم*. ویرایش علی نقی عالیخانی تهران: نشر کتاب.
- عمید، محمدجواد (۱۳۸۱). *کشاورزی، فقر و اصلاحات ارضی در ایران*. ترجمه رامین امینی‌نژاد، تهران: نشر نی.
- عبری، موسی (۱۳۹۷). *جامعه‌شناسی توسعه از اقتصاد تا فرهنگ*. تهران: سمت.
- کارگر اسفندآبادی، خدیجه؛ یوسفی، علی؛ رحیمی، آرزو (۱۳۹۶). *قشربندی اجتماعی در روستاهای ایران قبل و بعد از اصلاحات ارضی*. نشریه *نخبگان علوم و مهندسی*، ۲ (۱): ۱-۲۱.
- کریمی، شایان (۱۳۹۸). *پیامدهای اصلاحات ارضی در غرب ایران*. فرهنگ/یلام، ۲۰ (۶۲): ۱۴۲-۱۶۵.
- کوهپایی، مجید (۱۳۹۱). *اصول اقتصاد کشاورزی*. نشر: دانشگاه تهران.
- لهسایی‌زاده، عبدالعلی (۱۳۶۸). *تحولات اجتماعی در روستاهای ایران*. شیراز: انتشارات نوید.
- محمدپور، احمد (۱۳۸۴). *فرایند و پیامدهای نوسازی در کردستان ایران: مطالعه موردی شهرستان سردشت*. *فصلنامه علمی پژوهشی انسان‌شناسی*، ۵: ۵۲-۸۳.
- محمدپور، احمد (۱۳۹۸). *ضد روش، زمینه‌های فلسفی و رویه‌های عملی در روش‌شناسی کیفی*. قم: لوگوس.
- راستگو، ایرج؛ ادهمی، عبدالرضا و خادمیان، طلیعه (۱۴۰۳). *پیامدهای اجتماعی - فرهنگی اصلاحات ارضی در ایران (مطالعه موردی: نواحی شرق استان گیلان)*، *جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر*، ۶ (۲)، ۱۵۲-۱۶۰.

مومنی، باقر (۱۳۵۹)، مسئله ارضی و جنگ طبقاتی در ایران. تهران: انتشارات پیوند.
میلائی، محسن (۱۳۸۱). شکل‌گیری انقلاب اسلامی از سلطنت پهلوی تا جمهوری اسلامی. ترجمه: مجتبی عطارزاده، تهران: گام نو.

نراقی، یوسف (۱۳۹۴). جامعه‌شناسی و توسعه. تهران: نشر: فروزان.
هلیدی فرد (۱۳۸۵). دیکتاتوری و توسعه سرمایه‌داری در ایران. فضل‌الله نیک‌آئین، تهران: سپهر.
یگانه، سیروس (۱۳۶۵). ساختار ارضی ایران: از اصلاحات ارضی تا انقلاب. تهران، نشر آگاه.